

СЈАЈ ЊЕГОШЕВЕ ПОЕЗИЈЕ

Мило Ломпар, *Њеџиш – Биографија њеџовој њеснишџива*, „Православна реч“, Нови Сад 2019

Сви ћемо се лако сложити: Њеџош је велики српски песник црногорских простора, а свесрпскога духа. Већ за живота, Њеџош је досегао величину и сјај признања националног песника; оно што се у једногласности народној измакло судбини неколико других значајних српских песника током 19. и 20. века. За разлику од њих, Њеџошева песничка слава једнако је расла и за живота и посмртно, па чак све више посмртно. Расла је слава Њеџошевог стиха у јавном говору, у поукама, пропињала се у искушењима ратним, цветала у водама мира, заживотно давала плод и увек била корен српског националног духа. Један је Њеџош: био и остао. Непоновљив: лирик и метафизик мером наизменичном. О свему овде, по културном искуству, најпотпуније до данас – у елитно врхунском издању куће „Православна реч“ – сведочи нам најновија монографска студија професора Мила Ломпара слојном и надахнутом анализом, обнавља пут кроз метафизички непрозир, таму и сјај лирике, епике и боготражне метафизике Њеџошеве.

Захваљујући Ломпаровом веома мултицентричном приступу и анализи укрштених смерова кроз величину и значај Њеџошевог – и лирски надахнутог, метафизичког, епског и трагичког – осећања света, добили смо јединствену прилику да сагледамо не једино сјај поетичког профила него и укупан Њеџошев песнички и духовни хоризонт. Ово је утолико значајније што се студија професора Мила Ломпара – употпуњена у односу на прво издање (СКЗ, 2007) – сада појављује у време када се – после свих (још увек прећутаних) комунистичких штеточинастава која су у грађанском рату и после 1945. године погромашки стигла *не само* Црну Гору кроз идеолошки убилачка дејства [још неизбројана пасја гробља/ погубна „лијева скретања“ (колашински луг, крашке јаме: у селу Гриже код Берана и Шавничка, Которска, јама код Ријеке Црнојевића, Шахотичка јама...) зашта су били и остали одговорни: Милован Ђилас, Блажо Јовановић, Владан Мићић, Петар Драпшин...], и културно

разорна идеолошка „замена” – неуком колонијалном идејом: Мештровићев „Маузолеј Његошу” *умесито* срушене Његошеве капеле на Ловћену, 1971 – јаловом политиком (КПЈ) и сад новом (ДПС) идеолошком манипулацијом: неразумно порицање Његоша, и српског језика и свег Српства, па *данас*, чак и православне вере, у покушају „државног” отимања вековних православних манастира и древних светиња широм Црне Горе.

Почетна, Ломпарова експозиција о појму *ајсолућне ѿоезије* означава високу теоријску позицију у веома захтевном тумачењу поетике универзалног, не само када је – овде тако суверено доказано – „само” о Његошу реч: „апсолутна поезија проистиче из песничког искуства које настаје у језичкој инвенцији и у свести о традицији, али се налази негде *иза* њих где „када садржаји изветре... као што њихови ритмови ишчезну... остаје тајанствено дејство песничког искуства” чији трагови „пробијајући копрену наталоженог неразумевања, апелују на читаоца” и покрећу његов дух, а тај и такав „продор у читалачко искуство јесте моменат апсолутне поезије”.

Следи Ломпарова – наизменично фокална и компаративна – анализа (Његош–Стерија) о величини „два пола српског песничког искуства”, која није само епохално откривалачка у виђењу раздела смерова и значаја антиподне поетике, него је веома, и психолошки и сазнајно, узбудљива; јер, док је „Његош душу поимао као непролазну индивидуалну супстанцу”, Стеријин – с пуно разлога – разочарано рационалан, високи скептицизам доноси нам „други начин на који се постиже песничка универзалност” која изразито тежи већ осведоченим смеровима „непатетичности модерног песништва”. Стога професор Ломпар закључује да „ако је Његошев дуги стих корелативан са Стеријиним, онда то значи да се Његош песнички аутентично кретао по подручјима ширим од оних која припадају народној и епској традицији”, што превазилази и Андрићеве идеје о Његошу, и касније, утишане, Христићеве сумње. Аналогност и разлике у мисаоним и поетичким тоновима и односима Стерија–Његош, Ломпар ће успешно изнети – до данас јединственим и – савршеним напоредним анализама више песама, почев од Стеријине „Човек” и Његошеве песме „Мисао” која „тако исто усиљава чојка / да свјетило зажди у бездне чудесах” – што говори „о сродности песме ’Мисао’ и *Луче микрокозма*” – а то ће код Стерије бити својство да човек „вишпреном ума искром пределе тражи неба” јер је „људска мисао корелат бесмртности људске душе”. Дакле, паралелизам је „у сродним песничким топосима”. Ломпар врсно закључује да је „Стеријино *ја* оглашено са краја човекове судбине, која се вечито понавља; Његошево *ја* пак *ѿуѿује* песничким искуством: слика тог путовања је унутрашња слика мисли која је егзистенцијално дејство”, па је „та мисао догађај бивствовања, као изненадно самокретање слободе у човеку, а не само меланхо-

личан траг искуства”. Ломпар истовремено указује на битне корелате антрополошке осе: „мисао је или сведок бесмртности или мисао о смрти” и „у тој антиномији мисао остаје јемац човекове посебности”, па је „у Његошевој песми [...] мисао у вези са оним што се зове Бог”. И док су Стеријина меланхолија и резигнација – иако „отворени према модерном искуству” – без наде, Његошева метафизика „у страху и дрхтању пред временом, апелује на наду”. Ломпарова компаративна анализа два пола српског песништва (Стерија–Његош) наставља се кроз слојно тумачење корелативности више њихових песама (Стеријине „Спомен Видова дана” и Његошеве „Сабља бесмртнога вожда”, Његошеве „Полазак Помпеја” и Стеријине „Спомен путовања по дољним пределима Дунава” или његове „На смрт једног с ума сишавшег” и Његошеве „Спровод праху С. Милутиновића”) све до питања: какве су, између Стерије и Његоша, разлике у акцентима на завршетку њихових песама? Док Стеријине „подразумевају коначан афористичан или конклузивни суд”, дотле се код Његоша „појављује слабо дејство завршетка: то је ефекат *бесконачности*, флуидности и отворености песничког очекивања и искуства”, што указује на „везу са романтизмом”, а то је, Ломпар сматра, предност коју показује и завршница (59–64) у песми „Ноћ скупља вијека”: груписањем песничких слика око осе збивања: „Не мичу се уста с устах – цјелив један ноћи ц’јеле!” Овај пример Ломпар ставља на тањ закључка: „Као што Стеријина поезија аутентично очитује резигнацију као одговор на песимизам, тако се Његошева поезија аутентично не исцрпљује у подручју резигнације”, чиме аутор указује на бит разлике између трагичког (Његош) и песимистичког песника (Стерија). Па, ипак, и Стеријиној и Његошевој поезији остаје близак песимизам „као стање духа и као филозофска оријентација, промишљање историјског искуства” у схватању времена. Овако вишестрано изнето песничко поређење Његош–Стерија, искуствено и сазнајно, врло је дубоко истражено – и отуда сва метафизички покретачка узбудљивост ври, израста – не само кроз поједине сегменате ове поливалентне монографије – него читаоцима упутно зрачи *из целине* Ломпарове студије о Његошу.

Челни врхунац Ломпаровог подвига огледа се у тумачењу смисла и значаја Његошеве песме „Ноћ скупља вијека” која се антологичарски „отела” и врло искусном Миодрагу Павловићу (1964) као несхваћено метафизичка, али и мени (2016) као битно *и* еротска, јер „Ноћ скупља вијека” носи траг истине да „пут ка срећи води преко тела [...] и од среће ка бесмртности”. Ломпар открива да иако „вертикално кретање песничких мотива у тој песми није нужно складно”, у њој делују „три врсте хоризонталних мотивација – сексуална, реалистичка, сублимна.” Дух те песме носи „искуство проистекло из саме ноћи”, јер „настаје у ноћи која је вреднија од времена”, па будући немерљива „припада еротичко-мистичком искуству”, чиме драматично указује тензијом дикције на

„дубински двосмислено песничко самеравање мистичког искуства и трагичког ритма” који у песми истовремено слави божанственост и обасјава понорност не само полне лепоте по себи него и „страх од обиља, од божанствености”. И зато „мистички дослух раја и понора унутар наде представља темељ човекових очекивања” у песми „Ноћ скупља вијека” која – Ломпар успело тумачи зашто – указује на Костићеву „Santa Maria della Salute” и доказује – преко поетичких дотицаја са „Пјесмом над песмама” – како и зашто у целокупном српском песништву те „две врло различите и врло сличне песме” објављују *hieros gamos*: „идилични призор као позадину *свейої сјајања*” у метафизичком и једнако еротском смислу. У присену еротичког се „мистички и спиритуални тоналитет ’Ноћи скупља вијека’” одазива „у слојевима хришћанског искуства”. Откривајући овако сложен преплет унутрашњих смерова Његошеве „Ноћ скупља вијека”, Ломпар истовремено расветљава и нешто шире: колико и „како је полно спајање доживљај јединства у телу” и колико је то пресудно по (нашу) „свест о полном и сакралном спајању” кроз екстазу која стално варнички и „проистиче из непрестане потраге за пријемчивом материјом у којој треба пробудити живот”. А колико *екстаза* подразумева *игилу* „у бујању и понављању бића” и колико је „идилични доживљај једно привилеговано духовно подручје”, Ломпар је открио у Његошевој песми „Љетње купање на Перчању” која је „сасвим особено песничко обликовање идиличног мотива”, у коме је сва „сугестија о начелу довољности и поштовању мере у свим стварима”, што изразом досеже само песник који је *прегогрећен*: Његош.

У анализи сваке од Његошевих песама и дужих [епских] форми – где је та димензија изразитија – Ломпар је, до танчина, показао какви су видови „укрштаја лирске рефлексije и епске културе”; сагледао је многе путање и трагове Његошеве „стилске мреже коју одликује напетост и антагонистичко прожимање стилских својстава” његове песничке дикције.

Отварајући анализу Његошевог *Лажног цара Шћејана Малої* као самозванца *без јасног* идентитета, писац ове студије запањујуће осветљава и „силе које га призивају” као „хијалистичку идеју у коју је унет човеков сан о срећи и блаженству”, што је као *историјска њодоїа*: превара. Питајући се „откуда је дошао” тај *Лажни цар Шћејан Мали*, тумач нас – преко Његошеве тестаментарне историјске имагинације – наизглед узгред, а заправо неодољиво, опомиње на самозванца Ј. Б. Т., чији „путокази и варке и лажни трагови” – као и у лику *Лажног цара* – указују на *скривање* идентитета које „не потиче из традиције” јер је „десетак пута мењао властито име”. Истовремено, тумачећи врло загонетан накорични (Његошев) натпис „из Југославије” (на рукопису о *Лажном цару*), Ломпар двоструко указује да је реч о јединственом делу које „више иде у сусрет ономе што наслеђује песникову садашњост него ономе што

долази из прошлости”. У оба активна правца – открива нам Ломпар – велики песник је „у ономе што је песнички рукопис” отворио „кладенац памћења” да би га „ставио у дејство” будућег! Тако нам Његошево искуство – попут Шилеровог и Пушкиновог – о старом „уделу историјске подлоге” неочекивано указује на језу искуства у новом. Отуда „је настала онеобичавајућа двострукост перспективе” која потврђена „у песниковом духу – критичким сазнањима о опасном и неодговорном шарлатану: мистерија је постала саобразна превара, па је самозванца постао плод овог укрштаја”: појава истинита само у лажи! Оно што Ломпар открива да „пародијско у Шћепану изворно је сабласно”, зато „изразито одударе од епске традиције у чије средиште је смештен”. Опака је сабласност привлачне истине о лакрдијашу „јер ни будале ни луда не окупљају силе сабласно”. Отуда лакрдијаш и опсењује, најпре будале, „он је покретач спољашње и видљиве радње” иако „и није из херојске метафизике!” Измештање личне магије самозванца врши се „у корист магичне опчињености народа која се претвара у сабласни фантазам који влада масом”. Таквим механизмом „учинци власти (лажног цара) премештају се у близину тајанственог, несхватљивог... и постаје необјашњиво како Шћепан влада, па се [неизбежно] питамо о лакрдијашевој магији”, што намеће и упит: у чему је сведена суштина Његошевог *Лажној цара*? Ломпарова анализа показује и опомиње – колико поетички, толико историјски – на универзално: јунговски архетип самозванца *увек* крије преваранта, шарлатана који је симбол свих сила „чистог ништавила”. Стога, суштина је да „препознајемо тестаментарно Његошево дело као параболу о демонству лакрдијаша”. И корак даље, аутор расветљава тренутак у ком игуманова свест (као Луда) и лажни цар Шћепан „изненада постају блиски као ироничар и лажов, јер обојица говоре различито од онога што [заиста] мисле”. Оваква, необично густа, динамика показивања и утврђивања вишеструко преплетеног смисаоног паралелизма у Ломпаровој анализи запањује: ни за тренутак се не губи светлост (интуиције и разума) којом аутор фасцинантно обасјава вишеструкост порекла, појаве, места и улоге Његошевог *Лажној цара* који разара херојску заједницу као стварна и „метафизичка сабласт”; а по несрећи „сабласти имају ту неугодну особину да не умиру” због чега и „опстају, ту међу нама, промичући и урлајући у историји, котрљајући се у времену, толике будале: неукротиве, насилне, лицемерне...”.

У песничком хоризонту *Луче микрокозма*, Ломпар нам врсно расветљава све Његошеве мисаоне и поетичке слојеве у којима је „душа веза између преегзистенције и постегзистенције”, показујући колика је у њој [души] „моћ сећања која надмашује способност ума”, што – у корелацији са космологијом, теологијом и гностиком – није једино, али је пресудно у овој студији о визионарском песничком узлету када се кроз *иранично самсјиво* „представа о ја спаја са сликом небеске борбе”: зна

се са ким. Спиритуална густина пева боље се разабера „открићем Христа у души, које представља проналазак бесмртности” јер „покретање душе ка Христу... открива властиту божанственост”, чиме „душа позива егзистенцију у доброту [...] која не припада било коме, јер онда би била доступна и злу”, што ни космички није могуће. Ново је и посебно занимљиво Ломпарово откривање колико „вид питања о Богу” узбудљиво и поредбено „тематизују *Луча микрокозма* и ’Ноћ скупља вијека””, што је промакло ранијим истраживачима: *они* нису запазили колико је битан „мистички Бог у унутрашњем искуству самства”, као што су у *Горском вијенцу* и *Лажном цару Шћейану Малом* битни „односи Бога самства и Бога историје”. Дотичући поетолошко-теолошке разлике – Милтон–Његош – аутор види и неке предности *Луче микрокозма* у односу на *Изубљени рај*, „јер [*Луча*] обележава померање самослободе у слободу-за-доброту или слободу за Христа”: вишњи налог у ком се одмерава душа и њена судбина. А цело поглавље „Христос” (328–340) великом густином преплета значења говори нам, духовно једнако, баш колико и незаборавно платно: Иван Крамској – *Христос у њустини* (331).

На крају, пресудан је и ауторов нагласак „да [Његошева] песничка егзистенција, као тоталитет искуства у којем се огледају и човек, и дело, и време, обликује *класичној* песника”, баш као и Дантеа, Шекспира или Сервантеса. Ломпар свестрано показује да у Његошевом песничком сензибилитету и његовој мисаоности одјекује целовит европски културни хоризонт у коме је властитим дјелом Његош, заправо, био, а сада – захваљујући Милу Ломпару, и потпуније *јосџао* сагледан као европски песник у врсти својих великих европских савременика (Блејка, Шилера, Гетеа, Бајрона, Пушкина, Вордсворта), што несумњиво значи да *џакав* „Његош одјекује у модерном искуству”!

Уз највишу личну аргументацију о Његошу, Стерији, Сими Милутиновићу и Лази Костићу, професор Ломпар није превидео најпозваније ставове српске теорије и критике (Исидора Секулић, Б. Петронијевић, Црњански, Аница Савић Ребац, М. Павловић, Ј. Христић, М. Флашар, М. Селимовић, Д. Живковић, Ј. Деретић, Н. Милошевић, Д. Стојановић, С. Радојчић, Д. Бабић и слависта А. Шмаус). Исти принцип аутор је применио и према улози и месту страних извора у оригиналу или преводу (Е. Rode, Abrams, W. Johnston, V. Empson, A. Versluis, R. H. Mounce, W. R. Inge, H. Jonas, R. Martin, J. F. Dienstag, Gadamer, Zafranski, E. Weeks, V. H. Smith, Bahofen, E. Блумберг, као и класици: Платон, Лукреције, Плиније Млађи, Плотин, Екхарт, Паскал, Милтон, Силесиус, Шилер, Гете, Кјеркегор, Ниче, Берђајев, Кроче, Унамуно, Башлар Ј. Хајденрајх; и новији: Јасперс, Аурбах, Хајдегер, Хана Арент, Витгенштајн, Емил Штајгер, Л. Морис, Стејнер. П. Слотердијк...), што јасно показује да се Ломпаров истраживачки хоризонт не поставља у егосмеру, нити је сведен, ни парцијалан, него је – и овом приликом доказао како и колико је

– креативно инклузиван, духовно свеобухватан. Веома добро одабрани ликовни прилози Ломпарове монографије садрже све што је имало и могло имати утицаја (или се касније односило) на Његошеву поетику; ту су: знани и мање знани Његошеви портрети које потписују: Томинц, Биазолето, Јохан Бес, Пирнцхофер; затим и ликовна дела разних епоха (Рубљов, Дирер, Рафаел, Коређо, Тинторето, Ротмајер, Клод Лорен, Хамилтон, Тишбејн, Кунего, Луј Давид, Канова, Кугелген, Лејболд, Бекер, Филипс, Џејмс Бери, Бруљо, Санквирико, Блејк, Штилер, Каспар Давид, Клинт, Хајдон, Бугро, Доре, Крамској, Кипрески, Жижиленко, Ајвазовски, Поленов, Маковски) и наши сликари (Урош Кнежевић, Катарина Ивановић, Ђура Јакшић, Предић, Паја Јовановић, Перо Почек, Лубарда). Мисао професора Ломпара сагласна је са мишљу Исидоре Секулић да је Његош „духом читав један свет”, да „сам собом је опао колико је дала песничка снага свег српскога народа”. Ако је *Њеџошу књига дубоке оданости* Исидоре Секулић, дело највеће душевне наклоности и духовне присности са Његошем, човеком и песником, онда је студија о Његошу Мила Ломпара дело, до данас, најдалекосежнијег поетичког увида, препознавања и неупоредиве научне аргументације: појам, и узор сваком будућем покушају да се утврди како је и зашто је велики национални песник уједно и европски. Понекад, бар у културним дијагоналама властите савремености, или, можда, и више од тога?

Својом опсежном студијом *Њеџош – Биографија њеџовој њесништва*, професор Београдског универзитета Мило Ломпар је – у већ освечено европском квалитету врхунске ликовно-графичке опреме издања куће „Православна реч” – исцрпно и неуморно методично, а задивљујуће надахнуто – показао и доказао како и колико је геније Његошевог песничког талента – у свој својој разуђености унутар српске традиције спрам хеленске и хришћанске – истовремено класичан и водећи српски песник у својој европској утемељености. Из једног поглавља у друго, остварен је аналитички распон чудесне убедљивости – сагледаност све далекосежности песничких врхунаца надвременог дејства обасјана је – кроз епохално песничко искуство о сваком времену: Његош епик, и Његош метафизички лирик, приближен је читаоцима са сваке стране, истовремено, без трунке пропуста и без ограничења у перспективама разумевања.

Подижући нашу јавну и културну свест о значају и величини лирике, епике и метафизике Његошевог песничког дела, професор Мило Ломпар је – у данас, посебно тешком времену – уложио епохалан напор да подржи и уздигне и нашу свест о јединству два дела српског народа у истородном духовном корену чије порицање – ма са које стране стизало – није одрживо, јер није могуће.

Мирко МАГАРАШЕВИЋ